

ԵՏՐԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԱՂ ԵՎ ՍԻՐՈ ՃԱԾ

Դարերի ընթացքում տիեզերքի Արարիչ Աստծու նկատմամբ մարդկանց պատկերացումները և դրանց հիման վրա նրանց հոգեկան կապը Աստծու հետ տարբեր դրսևորումներ և տարբեր արտահայտություններ են ստացել, նայած մարդկանց իմացական և ընկերային զարգացման աստիճանի:

Մարդու հոգեկան կապը Աստծու հետ արտահայտվել է նաև զոհաբերության գաղափարով, Աստծուն զոհեր մատուցելու սովորություններով:

Մարդիկ հեթանոսական հնագույն ժամանակներից զոհեր են մատուցել տիեզերքի Արարչին, նույնիսկ երբեմն մարդկային զոհաբերումի ձևով, նրա նկատմամբ արտահայտելու համար իրենց պաշտամունքն ու հարգանքը, իրենց հնազանդությունն ու երախտագիտությունը կամ հայցելու համար օգնություն և պաշտպանություն իրենց շըրջապատող բնության արհամարիքների և այլ բազում վտանգների դեմ:

Սույն պատկերացումների լույսի տակ ծնունդ են առել մատաղի կամ զոհաբերության գաղափարն ու սովորությունը հեթանոս ժողովուրդների մոտ և մուսթ գործել նաև հրեա ժողովրդի կրոնական կյանքում:

Այս մասին բազում վկայություններ կան Հին Կտակարանում:

Առաջին վկայությունը նախածնողների՝ Ադամի և Եվայի երկու զավակների՝ Կայենի և Աբելի զոհագործության դրվագն է (Գիրք Ծննդոց, գլուխ Դ):

Կայենը երկրագործ էր, իսկ Աբելը՝ խաշ-

նարած: Երկու եղբայրները որոշում են «պատարագ»*, «զոհ», այսինքն՝ «մատաղ» մատուցել Աստծուն, որպես երախտագիտություն: Կայենը «ի պողոտյ երկրի պատարագ» ցորեն է մատուցում, իսկ Աբելը «լանդրանկաց խաշանց իրոց և ի պարարտաց անցա» մի գառ է զոհում:

Աստված ընդունում է Աբելի «պատարագը»: Եվ նախանձի հողի վրա զոհի սեղանի առաջ կատարվում է առաջին եղբայրասպան ոճրագործությունը: Կայենը սպանում է իր հարազատ եղբորը՝ Աբելին:

Ըստ Աստվածաշնչական պատմւմի, Նոյի տապանը ջրհեղեղից 40 օրեր հետո «նստաւ ի լերինս Արարատայ», և բարեպաշտ ու արդար նահապետը Արարատ լեռան փեշին «շինեաց սեղան Աստծոյ... և եհան ողջակէզ ի վերայ սեղանոյն» տապանի կենդանիներից (Գիրք Ծննդոց, գլուխ Ը): Այդ զոհով էլ Աստված հաշտվում է մեղավոր

* «Պատարագ» բառը Հին և Նոր Կտակարաններում գործածվել է մի քանի իմաստով: Պատարագ նշանակում է նախ «զենլի-մորթվելիք-կենդանի», մատաղ, նվեր, ձոհ, ընծա:

«Պատարագ» բառը քրիստոնեական ժամանակի ծնունդ չէ, ավելի հին հեթանոսական շըրջանի մեջ գոյություն ուներ այն, ընծա, զոհ, մատաղ նշանակությամբ...

Քրիստոնեական շրջանի (Գ դարի վերջ) ծնունդ է ապօրմա ս. պատարագի նշանակությունը» (Հրաչյա Աճառյան, «Արարատ», 1898, էջ 485—486):

մարդկության հետ և խոստանում՝ «ոչ ևս լսելից անհիմանել գերկիր, վասն գործոց մարդկան»:

Զափազանց ուսանելի է և իմաստալից Հին Կտակարանում (Գիրք Ծննդոց, գլուխ ԻԲ) «հաղիաքի հայր և սապետ» Աբրահամ մահապետի զոհագործությունը, երբ իր միածին և ուխտի զավակ Իսահակին պատրաստվում է զոհել Աստծուն՝ Մորեա լեռան վրա:

Աբրահամի այս զոհագործությունը նախապատմական ժողովուրդների կրոնական կյանքում երբեմնի «մարդագոհ»ի վերջամնացություն է համարվում:

Աստված, սակայն, մերժելով Իսահակի զոհաբերումը, ուղարկում է մի խոյ. «Ահա խոյ մի կախեալ կայր զծառոյն սաբելայ զեղջերաց և գնաց Աբրահամ առ զխոյն և եհան գնա զողջակեզ, փոխանակ Իսահակայ, որդոյ իրոյ»:

Ոչխարի զոհաբերումը՝ մատաղը, որպես «ողջակեզ վասն մեղաց», Հին Կտակարանի կրոնական հասկացողությամբ, մովսիսական օրենքի արտահայտություններից ու ձևերից մեկն էր հանդիսանում (Տես այս մասին Ղևտ. ԺԲ 2—8, Ելք ԼԲ 26, ԼՂ 19—20, Թիք Գ 12 և 47, Ղուկ. Բ 22—38):

Կենդանու զոհաբերումը շոշափելի կապն է Աստծու և մարդու միջև:

Հին Կտակարանում ամենայն կարևորությանը բացատրվել են զոհաբերելի կենդանու կամ «զուարակ»ի ընտրության և զոհագործության բոլոր մանրամասնությունները (Գիրք Ելից, գլուխ ԻԶ—ԻԹ):

Զոհը մատուցում էր տաճարի ծիսակատար քահանան իր և ժողովրդի մեղքերի համար և զոհի արյունը «ցանում էր ժողովրդի վրա», «ի թողութիւն մեղաց». «զոհ փրկութեան իցէ պատարագն» (Ղևտ. Գ 1):

Իսրայելի կրոնական կյանքում, սակայն, զոհն ու զոհագործությունը դարերի ընթացքում կորցնում են իրենց հոգևոր, ներքին նշանակությունն ու վեհությունը և դառնում արտաքին ձևականություն:

Աստված այլևս ընդունելի չի համարում նման զոհ ու զոհագործություն. «ընդ զոհս և ընդ պատարագս ոչ հաճեցար» (Սղմ. ԼԹ 7): «Զողորմութիւն կամիմ և ոչ զպատարագ» (Ովսե Զ 6): «Գործել զարդարութիւն, խօսել ճշմարտութիւն հաճոյ է առաջի Տեառն քան զարիւն զոհից» (Գիրք Առակաց, գլուխ ԻԱ 3, տես նաև Եսայի ԽԳ 23, Ամովս Ե 22, Երեմ. Զ 20, Մատթ. ԺԵ 8):

«Պատարագ Աստուծոյ՝ հոգի խոնարհ, գիրտ սուրբ և հոգի խոնարհ» (Սղմ. Ծ 19)՝ ահա թե ինչ է հաճելի Աստծուն:

Ի լրումն ժամանակի Աստված աշխարհ է առաքում Իր Որդուն՝ մարդոց փրկության համար: Քրիստոս գալիս է և հիմնովին փոխում Հին Կտակարանի զոհի և զոհագործության իմաստն ու կրոնական բովանդակությունը՝ Վերջին Ընթրիքի խորհրդով և Իր անձի զոհաբերումով խաչափայտի վրա:

Քրիստոնեական պատարագը Քրիստոսի սուրբ մարմնի և արյան զոհաբերումն է՝ հաստատված Վերջին Ընթրիքի ժամին, վերնատան մեջ (Մատթ. ԻԶ 17—30, Մարկ. ԺԴ 22—26, Ղուկ. ԻԲ 7—20, Հովհ. ԺԳ) «Առէ՛ք, կերէ՛ք, ա՛յս է մարմին իմ, որ վասն ձեր և բազմաց բաշխի ի քառութիւն և ի թողութիւն մեղաց»: «Արբէ՛ք ի սմանէ ամենեքեան, ա՛յս է արիւն իմ՝ նորոյ ուխտի, որ յաղագս ձեր և բազմաց հեղանի, ի քառութիւն և ի թողութիւն մեղաց» (Խորհրդատետր):

Նոր Ուխտով Քրիստոս մերժում է հին սովորությունը, մարդկային ու կենդանական զոհը և հաստատում է Իր մարմնի և արյան զոհաբերության գաղափարը: Քրիստոս Ինքը կենդանի զոհն է, ճշմարիտ պատարագն ու մատաղը, «քանզի Զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կրթ. Ե 7):

Քրիստոս Իր մարմնի և արյան անարատ պատարագով ջնջեց Հին Ուխտի կենդանիների զոհի գաղափարը: «Տէր մեր փոխարկեաց զհացն ի մարմին և զգինին ի յարին, և զնոյն առնել հրամայեաց աշակերտացն, զի այս սուրբ խորհուրդ հաղորդութեան, ոչ է միայն խորհուրդ... այլ նաև է զոհ հացի և գինւոյ, որ գերազանցաբար պարունակէ զամենայն զոհս և զպատարագս հնոյ օրինի» (Մեկնութիւն Մատթեի):

Քրիստոս Ինքն է պատարագում և պատարագվում. «Դու ես որ մատուցանես և մատչիս, ընդունիս և տա... վասնզի ինքը է զենումն և օծեալ, գառն և երկրաւոր հաց, քահանայապետ և պատարագ... ինքը է բաշխող և նոյն ինքը բաշխի ի միջի մերում միշտ անձախապէս» (անսպառ կերպով. Խորհրդատետր):

«Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում» (Խորհրդատետր):

Ստեղծագործության նվիրված իր «Արարչական» քերթվածի ուրբաթ օրվա երգի մեջ Ս. Ներսէս Ծնորհալին նշում է.

«Հօր հաճութեամբ ի մահ խաչին,
Եկն կամաւ ի յուրբաթին.

Գառն զենաւ ի հին Զատիկն,

Փոխան գառանցն օրինակին»:

(Ժամագիրք)

Մատաղի քրիստոնեական ըմբռնումը մեր այսօրվա ս. պատարագն է: Այլ բա-

ցատրությամբ, հայոց ս. պատարագը քրիստոնեական բուն մատաղն է:

Քրիստոնեական ոչ մի Եկեղեցի չի պահպանել մատաղի սովորությունը: Սակայն մատաղը որպես կենդանական զոհ հնուց ի վեր մեր ժողովրդի սիրած ծիսակատարությունն է եղել:

Նախաքրիստոնեական շրջանում հայկական սովորության համաձայն, մեր երկրի թշնամիների և մանավանդ պարսիկների դեմ հայոց թագավորների և հայ ժողովրդի տարած հաղթանակների առիթով զոհեր էին մատուցվում համաժողովրդական հանդիսությամբ, «սպիտակ ձիովք, սպիտակ ջորիովք և պարարտ եզամբք» (Ագաթանգեղոս):

Քրիստոնեական շրջանում էլ վանքերի մեջ կենդանիների լգոհագործումը պահպանվել էր: Օրինակ՝ Մշո Ս. Կարապետ վանքում պահում էին սպիտակ եզներ, այդ նպատակով: Այդ կենդանիները նվիրական էին ժողովրդի համար որպես խորհրդանշող «Հացի առատության», «պտղաբերության», «արդարության» և «խաղաղության» ու զանազան հիվանդություններից բուժման. «ի գործս բարիս, և պատարագ Աստուծոյ» (Տաթևացի):

Ս. Սահակ Պարթևը իր սահմանած 55 կանոնների 36—44 հոդվածներում խոսում է, թե «որպես սահմանեցաւ կարգ ուխտի» և որոշում է, թե մատաղի ո՞ր մասը պետք է նվիրել Եկեղեցուն և ո՞ր մասը մանավանդ՝ վանքերին, որպեսզի վանականներն ու ուխտավորները վայելեն «սիրո աշղ մաշը»՝ վասն ժողովրդականացն ու յագապ հրաիրեցան և օրհնեն նվիրատուներին, աղոթեն նրանց ճշեցյալների հոգու խաղաղության համար: Իսկ սիրո մաշը կամ ագապը վայելողների համար լինելու է «փրկութիւն, առողջութիւն կենաց և թողութիւն յանցանաց» (Կանոնագիրք հայոց): Ուրեմն, Սուրբ Սահակի կանոններով մատաղի հին սովորությունը նվիրագործվում է որպես «սիրոյ մաշ»:

Այս ոգով մեր Եկեղեցու Մաշտոցում կամ Ծիսարանում կա «կանոն մատաղ օրհնելոյ»:

Ըստ ընդունված այս կարգի, մատաղը կատարվել է վանքերում, ուխտի օրերին և այլ կարևոր առիթներով: Հաճախ ամբողջ գյուղը կամ թաղի ժողովուրդը, որը մասնակցել էր մատաղի ծախսին, թափոր կազմած պտտեցնում էր մատաղացուն և ապա կենդանին տանում վանք՝ մատաղ անելու երգերով և աղոթքներով: Այնուհետև ամբողջ

ժողովուրդը հավաքաբար ճաշակում էր մատաղը՝ որպես սիրո մաշ:

Մատաղի մատուցման այս ավանդությունը կատարվում է նաև այսօր Ստամբուլում, Բուլղարիայում, Ռումինիայում և այլուր՝ հայկական վանքերի և եկեղեցիների ուխտի օրերին, տարին մեկ անգամ: Մատաղների մեծագույն մասը նվիրվում է նաև բարեհիշական հաստատություններին, հիվանդանոցներին, աղքատներին, այսինքն՝ հասարակության օգտին:

Բեթլեհեմի հայոց վանքում, հին տոմարով Ս. Ծննդյան տոնի օրը, որը կատարվում է հունվարի 19-ին, Ծննդյան մեծ տաճարի Սուրբ Այրի սեղանի վրա, հանդիսավոր պատարագից հետո պատարագիչը եկեղեցական թափորով, առավոտյան ժամը 6-ին, Ծննդյան շարականով, խաչով ու խաչվառով առաջնորդվում է վանական սեղանատուն, ուր օրհնվում է այս առթիվ կատարված առատ մատաղը, և միաբանությունն ու ողջ ուխտավորները մասնակցում են սիրո մաշին՝ համաժողովրդական մատաղին:

Հայրենիքի մեր ժողովուրդն էլ սիրում է և պահում մատաղի և մատաղօրհնության հին սովորությունը:

Վերջին տարիներին, Հայոց Հայրապետի կարգադրությամբ առողջապահական պայմաններ են ստեղծվել՝ ի պահպանություն ազգային այս ավանդությունների, մատաղ անելու Ս. Գեղարդ, Ս. Խորվիրապ, Ս. Գալանե, Ս. Խաչ (Եղեգնաձոր) վանքերում:

Սույն խմբագրականը, որը գրվել է Հայոց Հայրապետի թելադրանքով, հոգեշեն մի նպատակ է հետապնդում, որ մեր հավատացյալ ժողովուրդը, որ ի հայրենիս և ի սփյուռս աշխարհի, նախ ուղիղ հասկանա զոհաբերումի քրիստոնեական բուն խորհուրդը, որը մեր եկեղեցիներում մատուցված սուրբ պատարագի արարողությունն է: Երկրորդ՝ որ հնուց եկած մատաղի սովորությունը պետք է պահպանել իբրև հավաքական սիրո մաշ և ոչ թե այն վերածել սովորական կերուխումի և խրախճանքի, ինչ որ մերժելի է:

Ուրեմն, ըստ եկեղեցական կարգի, մատաղ պետք է անել վանքերում, ուխտի օրերին, սիրո մաշերի ձևի ներքո:

Հավատացյալ հայ քրիստոնյայի համար մատաղը ճշմարտապես ընդունելի կդառնա հավաքական սիրո մաշերի բարեպաշտական մթնոլորտում միայն:

